

Usage Labels in Persian General Monolingual Dictionaries

Badri Sadat Seyed Jalali

Ph.D. in Linguistics, Alzahra
University, Tehran, Iran

Azita Abbasi*

Assistant Professor, Department of
Linguistics, Faculty of Literature,
Alzahra University, Tehran, Iran

Abstract

Labeling is one of the microstructure capacities a lexicographer benefits to introduce formal and semantic features of a word. If an entry is assumed as a form-meaning pair, those labels that are related to syntactic and structural information of the word are of the form type and those labels that concern the semantic and pragmatic aspects of the word are of the meaning type which are called “usage labels”. The present descriptive-analytical study, based on Atkins and Rundle's (2008) nine categories, investigates usage labels in three Persian general monolingual dictionaries (*Mo'een*, *Moaser* and *Sokhan*

- This article is taken from a doctoral dissertation titled "Representation of Culture in Monolingual General Cultures" in the Linguistics Department of Al-Zahra University (S).

*Corresponding Author: a.abbasi@alzahra.ac.ir

How to Cite: Seyed Jalali, B., & Abbasi, A. (2024). Usage Labels in Persian General Monolingual Dictionaries. *Language Science*, 11(20), 235-268. doi: [10.22054/lj.2024.79033.1636](https://doi.org/10.22054/lj.2024.79033.1636).

Comprehensive Dictionary). Research findings indicate that in all three dictionaries, “field” is the most efficient label to provide pragmatic information highlighting culture-bound elements. In contrast, “register”, which refers to the degree of formality of the lexical items, has not been used in aforementioned dictionaries, and the degree of formality should be perceived through other labels. Regarding *multiple usage labels*, it is important to insert them systematically, so that the dictionary user can easily receive the necessary practical information. Studying *multiple usage labels* in assistance with computational linguistics can provide recurring patterns in their insertion method, meaning that some types of usage labels increase the probability of other types’ occurrence. This can lead to significant facts in sociolinguistics.

Keywords: lexicography, microstructure, usage labels, general monolingual dictionaries

1. Introduction

Labeling is one of the microstructure capacities a lexicographer benefits to introduce formal and semantic features of a word. If an entry is assumed as a form-meaning pair, those labels that are related to syntactic and structural information of the word are of the form type and those labels that concern the semantic and pragmatic aspects of the word are of the meaning type which are called “usage labels”. Usage labels are a type of meta-linguistic tool that binds the definition to a specific context so that a dictionary user can find the appropriate word among the significant number of words that are almost synonymous.

The current research is based on Atkins and Rundell’s (2008) categories for usage labels, to analyze how Persian monolingual dictionaries have benefited these labels. The researchers are intended to recognize the most efficient labeling method for more culture-specific concepts in the Persian language. To this end, the authors

investigated labeling methods in the research corpus (*Mo'een, Moaser and Sokhan Comprehensive Dictionary*) based on an analytical-descriptive method.

2. Literature Review

In the tradition of lexicography, among a set of words with almost the same meaning, the marked word is always labeled.

Before addressing the labeling techniques in dictionaries, Atkins and Rundell (2008) introduce a categorization of marked words. In this way, the lexicographer first recognizes the different types of marked words, and then by applying usage tags, s/he characterizes them for dictionary users. Different types of marked lexical units, according to the mentioned classification, are as follows:

a) Domain: It is widely acknowledged that the majority of native speakers possess a "common core" of vocabulary, at least sufficiently to comprehend the words in context. This can be compared to countless sublanguages, such as the vocabularies used by brain surgeons, plumbers, corpus linguists, and numerous other professions. Every one of these topics has its own 'in' vocabulary, such as fractal (mathematics), byte (computing), and gouache (art).

b) Region: This relates to the varieties of a language spoken as the official language in nations, like British English (*postcode*) and American English (*zip code*).

c) Dialect: This refers to non-standard words that are used within local areas, rather than outside of them. For instance, as for English, the dialects: Yorkshire (*beck*, meaning "stream"), and Scots (*peely-wally*, meaning "ill-looking") are considered. Once more, the user profile will be a significant factor.

d) Register: This pertains to contemporary expressions that are either more formal than the standard (e.g., *deeply indebted*) or more informal

(e.g., *dead chuffed*). Typically, there are three distinct levels of formality: one level above the 'unmarked' form, which may be categorized as 'formal' or occasionally 'official' or 'correct', and two levels below it, encompassing variations such as 'informal', 'familiar', 'casual', and 'relaxed'.

e) Style: Expressions that are literary (revels), bureaucratic (incentivization), journalese (romp, fashionista), and so forth are all included in this category. There are no absolute values on this scale, and each dictionary will choose to mark what is most valuable for its users.

f) Time: This refers to the terms that are not time-neutral, referring to words that may be *archaic* (greensward), *old-fashioned* (jolly in the sense of 'very'), or *ephemeral* (cool in the sense of 'great').

g) Slang and jargon: This refers to non-standard terms that are used within particular groups of individuals (for example, *avast* in naval slang) or applied by those sharing common interests (for example, *plug and play* in computer jargon).

h) Attitude: This denotes the speaker's or writer's perspective on the subject matter. Typical attitude labels include *appreciative* (indicating approbation) and *pejorative* or *derogatory* (indicating disapproval).

i) Offensive terms: This encompasses a variety of terms, such as "*mick*" and "*jockey*," as well as swear words that may be offensive or considered as taboo.

As a result, the theoretical framework that Atkins and Rundle (2008) have developed incorporates nine distinct categories of "usage labels." These categories include domain, region, dialect, register, style, time, slang and jargon (vernacular/professional language), attitude, and type of meaning. Determining whether a word has a literal, figurative,

ironic, or any other type of meaning is what is meant by the term "type of meaning".

3. Methodology

The present research was conducted independently and without access to an electronic corpus; hence, the data analyzed were manually extracted and compiled from the research corpus by the authors using three methods:

- i. Random sampling
- ii. Data collection focusing on culture-specific elements in Persian
- iii. Data collection as a result of comparing the extracted items with similar corpus studies in literature review

4. Results and Conclusion

Usage labels, as microstructural features in lexicography, associate entries with certain contexts and facilitate the representation of cultural aspects and pragmatic information inside the dictionary. The primary benefit of usage labels is to assist in identifying the phenomena of polysemy. Usage labels, because of their conciseness and clarity, can instantly indicate the semantic domain of terms before the user refers to the definition or illustrative examples offered. The examination of usage labels using Atkins and Rundlle's (2008) classification reveals that domain labels significantly influence the representation of cultural aspects in general monolingual Persian dictionaries. Moreover, the usage labels denoting "type of meaning," such as (figurative) and (ironic), encompass a significant aspect of oral literature and are crucial in conveying the implicit meanings of linguistic units, typically referred to as the culture of a language community.

The results of study demonstrate that in all three dictionaries, "field" was the most efficient label for conveying pragmatic information and emphasizing culture-bound features. Conversely, "register," denoting the level of formality of lexical objects, has not been included in the

previously stated dictionaries, and the level of formality must be inferred through other labels. Concerning *multiple usage labels*, it is essential to incorporate them methodically to facilitate the dictionary user's access to requisite practical information. Studying *multiple usage labels* in assistance with computational linguistics can provide recurring patterns in their insertion method, meaning that some types of usage labels increase the probability of other types' occurrence. This can lead to significant facts in sociolinguistics

Keywords: lexicography, microstructure, usage labels, general monolingual dictionaries

برچسب‌های کاربردی در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه فارسی

بدری‌السادات سیدجلالی دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران

آزینا عباسی * استادیار گروه زبان‌شناسی، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران

چکیده

برچسب‌زنی یکی از امکانات خردساختار است که فرهنگ‌نویس برای معرفی مؤلفه‌های صوری و معنایی واژه در اختیار دارد. اگر هر مدخل را در قالب یک جفت صورت-معنا در نظر بگیریم، آنگاه برچسب‌هایی که به اطلاعات نحوی و ساختاری واژه مربوط می‌شوند، از جنس صورت و برچسب‌هایی که به جنبه‌های معنایی و کاربردشناختی واژه می‌پردازند، از جنس معنا بوده و «برچسب‌های کاربردی» نامیده می‌شوند. پژوهش حاضر بر آن است تا با تکیه بر طبقه‌بندی نه‌گانه اتکینز و راندل، برچسب‌های کاربردی در سه فرهنگ یک‌زبانه فارسی (معین، معاصر و سخن) را واکاوی نماید. پژوهش حاضر به شیوه تحلیلی-توصیفی، شیوه‌های برچسب‌گذاری در پیکره پژوهش را بررسی کرده است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که در هر سه فرهنگ، برچسب «حوزه» کارآمدترین شیوه برای ارائه اطلاعات کاربردشناختی و نشان‌دار کردن عناصر فرهنگ‌محور بوده است. این در حالی است که از ظرفیت برچسب «سیاق» که به درجه رسمیت واحدهای زبانی دلالت دارد، در فرهنگ‌های نامبرده استفاده نشده و میزان رسمی بودن یا نبودن واژه‌ها را باید از سایر برچسب‌ها دریافت. در خصوص برچسب‌های کاربردی چندگانه، نکته حائز اهمیت درج نظام‌مند آنهاست، به‌گونه‌ای که کاربر فرهنگ بتواند اطلاعات کاربردشناختی لازم را به‌سهولت دریافت نماید. بررسی برچسب‌های کاربردی چندگانه با تکیه بر علوم رایانشی می‌تواند الگوهای تکرارشونده‌ای در شیوه درج آنها فراهم آورد، به این معنا که برخی از انواع برچسب‌های کاربردی احتمال وقوع نوعی دیگر را افزایش می‌دهند. این هم‌وقوعی‌ها در واقعیت‌های مربوط به زبان‌شناسی اجتماعی بسیار اهمیت دارند.

کلیدواژه‌ها: فرهنگ‌نویسی، خردساختار، برچسب‌های کاربردی، فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه.

-مقاله حاضر برگرفته از رساله دکتری با عنوان «بازنمایی فرهنگ در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه» در رشته زبان‌شناسی دانشگاه الزهرا (س) است.

* نویسنده مسئول: a.abbasi@alzahra.ac.ir

۱. مقدمه

مدت زمانی است که فرهنگ‌نویسی دیگر مشغله مجهولی قلمداد نمی‌شود که اقلیت ناچیزی از گردآورندگان واژه‌ها مطابق میل و خواسته خود بدان پردازند، بلکه فعالیتی حرفه‌ای با قواعد و اصول پذیرفته‌شده خود است. هدف از فرهنگ‌نویسی تألیف فرهنگ لغت است و فرهنگ لغت، در میان موضوعات دیگر، به معانی همیشه‌متغیر واژه‌ها می‌پردازد (Hartmann, 1983). در تعریف ساختار یک فرهنگ لغت لازم است بین دو بخش اصلی در فرهنگ لغت تمایز قائل شویم: کلان‌ساختار^۱ و خردساختار^۲. کلان‌ساختار معادل نه‌چندان دقیق فهرست واژه‌ها است، در حالی که خردساختار به محتوای هر مدخل اطلاق می‌شود. منظور از خردساختار اطلاعاتی جزئی است که در مورد سرمدخل^۳ ارائه می‌شود. این اطلاعات عبارت‌اند از توضیحات مربوط به ویژگی‌های صوری و معنایی یک واژه شامل املا، تلفظ، نکات دستوری، تعریف‌نگاری^۴، کاربرد و ریشه‌شناسی^۵.

برچسب‌زنی^۶ یکی از امکانات خردساختار است که فرهنگ‌نویس برای معرفی مؤلفه‌های صوری و معنایی واژه در اختیار دارد. سنت برچسب‌گذاری از دیرباز در تألیف فرهنگ‌های لغت وجود داشته است، اما نظام‌مندبودن برچسب‌گذاری از معضلاتی است که فرهنگ‌نویسان و نیز کاربران فرهنگ لغت همچنان با آن مواجه هستند (Ptaszynski, 2010). اگر یک مدخل را در قالب یک جفت صورت - معنا^۷ در نظر بگیریم، آنگاه برچسب‌هایی مانند فعل^۸، صفت، قید، و غیره که به اطلاعات نحوی و ساختاری واژه مربوط می‌شوند، از جنس صورت و برچسب‌هایی مانند موسیقی، فلسفه، ورزش، مجازی، گفتاری، نامتداول و ... که به جنبه‌های معنایی و کاربردشناختی واژه می‌پردازند، از جنس معنا خواهند بود (Verkuyl et al., 2003). در پژوهش حاضر، اصطلاح برچسب‌زنی به برچسب‌های کاربردی اطلاق می‌شود که بعد معنایی جفت صورت - معنا را دربرمی‌گیرند. به‌طور کلی، برچسب‌های کاربردی اطلاعات

-
1. macrostructure
  2. microstructure
  3. headword
  4. definition
  5. etymology
  6. labeling
  7. form - meaning pair

۸. کاربرد نقطه در پایان کلمات فوق، به نام آن برچسب اشاره دارد.

مربوط به حوزه کاربردی تعریف را ارائه می‌دهند. به مفهوم انتزاعی‌تر، برچسب‌های کاربردی نوعی ابزار فرازبان‌شناختی هستند که تعریف‌نگاری را به بافت مشخصی مقید می‌کنند (Verkuyl et al., 2003). برچسب‌ها به کاربر فرهنگ لغت کمک می‌کنند تا از میان تعداد قابل توجهی واژه که تقریباً مترادف هم هستند، واژه متناسب با بافت را بیابند. پژوهش حاضر بر آن است تا با تکیه بر طبقه‌بندی نه‌گانه اتکینز و راندل^۱ (2008)، شیوه بهره‌گیری از برچسب‌های کاربردی در سه فرهنگ یک‌زبانۀ فارسی (معین، معاصر و سخن) را واکاوی نماید و به این پرسش پاسخ دهد که کارآمدترین روش برچسب‌گذاری برای نشان‌دار کردن عناصر فرهنگ‌محور زبان فارسی کدام‌اند. به این منظور، نگارندگان، در پژوهش تحلیلی - توصیفی حاضر، به شیوه‌های برچسب‌گذاری در پیکره پژوهش پرداخته‌اند. این مطالعه با هدف توسعه ویژگی‌های کاربردشناختی فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانۀ فارسی به دنبال یافتن الگویی بهینه برای شیوه درج برچسب‌های کاربردی است تا فرایند درک معنا را برای کاربر فرهنگ لغت تسهیل نماید.

۲. پیشینه پژوهش

در سنت فرهنگ‌نویسی، از میان گزینه‌های مختلف برای انتخاب یک واژه، همواره گزینه نشاندار^۲ برچسب‌دار می‌شود. برای مثال، از بین مجموعه‌ای از واژه‌های تقریباً هم‌معنا، همواره واژه‌ای که در بافت‌های غیررسمی یا عامیانه به کار می‌رود برچسب‌دار می‌شود و نه صورت‌های رسمی و معیار واژه‌ها. در مقدمه فرهنگ لانگمن^۳ (1978)، برای توضیح برچسب‌های کاربردی، دو واژه buck و dollar به‌عنوان مثال ارائه می‌شوند که هر دو یک معنا دارند، اما اولی در بافت‌های غیررسمی به کار می‌رود، پس نشاندار است و برچسب‌زده می‌شود، اما دومی صورت معیار، رسمی و بی‌نشان واژه اول بوده و به برچسب نیاز ندارد (Verkuyl et al., 2003). در واقع، برچسب‌گذاری یکی از روش‌های آگاه کردن کاربران فرهنگ از تبعات اجتماعی ممکن در نتیجه انتخاب یک واژه است.

1. Atkins, B. T. S., & Rundell, M.

2. marked alternative

3. *Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE2)*

اغلب فرهنگ‌نویسان در مورد اهمیت برجسب‌های کاربردی برای اشاره به گونه‌های سبکی، زبانی یا کاربردی خاص اتفاق نظر دارند. اهمیت این اطلاعات از این جهت است که گاهی تنها یا مهم‌ترین فرق میان دو سرمدخل ناشی از تفاوت‌های سبکی، کاربردی یا تاریخی است (Hartmann & James, 1998). این در حالی است که راهکارهای برجسب‌گذاری و شیوه‌های انتخاب واژه‌های نشان‌دار نزد فرهنگ‌نویسان متفاوت است.

در ادبیات این حوزه، برجسب‌گذاری سیاق به‌عنوان یکی از چالش‌های مهم فرهنگ‌نویسان مطرح شده است. این موضوع به تفصیل در سخنرانی و رکویل^۱ (1994) با عنوان *بازنمایی دانش در فرهنگ‌های لغت در ششمین کنگره بین‌المللی اورالکس*^۲ در آمستردام با وام‌گیری از شیوه‌های مدل‌سازی ریاضی بررسی شد. بعدها وی و همکارانش در فرهنگ یک‌زبان آلمانی *ون‌دیل بزرگ*^۳ (2005) شیوه نوینی برای برجسب‌گذاری سیاق پیشنهاد دادند، به این شرح که برای سیاق هر واژه می‌توان عددی از بازه پلکانی +۲، +۱، ۰، -۱، -۲ اختیار کرد که در آن +۲ به گونه رسمی^۴، -۲ به گونه زیرمعیار^۵ و عدد صفر به گونه معیار^۶ (مقدار خنثی) و بی‌نشان اشاره دارد. هر چند که این شیوه به دلایل اقتصادی و زمان‌بر بودن عملی نشد و صرفاً در نسخه آزمایشی این فرهنگ ارائه شد، اما آنها قصد داشتند ملاحظات جامعه‌شناختی را در زبان‌آموزان زبان آلمانی تقویت نموده و آنان را از تبعات اجتماعی انتخاب هر واژه در گفتار آگاه سازند (Verkuyl et al., 2003).

پتازینسکی^۷ (2010) در پژوهش خود در مورد بهینه‌سازی شیوه‌های برجسب‌گذاری، بر نقش حیاتی نیازها و مهارت‌های مخاطبان فرهنگ‌لغت تأکید می‌کند. به باور وی، برای استفاده حداکثری از این ظرفیت خردساختار لازم است فرهنگ‌نویس در برجسب‌گذاری رویکردی صوری - نقشی^۸ اتخاذ نماید که در آن علاوه بر اطلاعات زبان‌شناسی ساختاری، اطلاعات کاربردشناختی نیز به شکل مناسبی پوشش داده شوند (Ptaszyński, 2010). در اینجا

-
1. Verkuyl, H. J.
  2. Euralex International Congress
  3. *De Grote Van Dale*
  4. formal
  5. *substandard*
  6. standard (neutral value)
  7. Ptaszyński, M.
  8. Formal-Functional Approach

که اهمیت برچسب‌های کاربردی در فرهنگ‌های زبان‌آموز برجسته می‌شود، چرا که لازم است این فرهنگ‌ها به نیازهای کاربران خود بسیار حساس باشند؛ تا حدی که انتظار می‌رود کامل‌ترین و نظام‌مندترین برچسب‌ها در این مراجع یافت شوند (Brewer, 2016).

نُری^۱ (2000) با بررسی تعدادی فرهنگ‌لغت انگلیسی بریتانیایی و آمریکایی، شواهد فراوانی از ناهماهنگی در شناسایی و برچسب‌گذاری واژه‌های تحقیرآمیز (مربوط به گروه‌های ملی، نژادی یا فرهنگی، گرایش‌های جنسی و حتی افراد کم‌هوش) ارائه می‌دهد. مطالعات جدیدتر در سال ۲۰۱۲ حاکی از آن هستند که حساسیت‌ها در مورد موضوعات نژادی و قومی به شدت افزایش یافته است، به طوری که فرهنگ‌نویسان واژه‌های توهین‌آمیز یا بالقوه توهین‌آمیز از این نوع را تقریباً به طور یکسان شناسایی و برچسب‌گذاری می‌کنند، گرچه این مسئله در خصوص واژه‌ها و اصطلاحات جنسی یا جنسیتی هنوز به طور کامل محقق نشده است (Brewer, 2016).

حق‌شناس و همکاران (۱۳۸۰) برچسب‌های اطلاعات کاربردشناختی را از جنبه‌ای دیگر تقسیم‌بندی کرده و آنها را زیرعنوان اطلاعات واژگان‌شناختی^۲ بیان می‌کنند که عبارت‌اند از اطلاعات گویشی، اطلاعات سبکی، اطلاعات موقعیتی، اطلاعات کاربردی، اطلاعات دستوری، اطلاعات دایره‌المعارفی، اطلاعات رسم‌الخطی و اطلاعات بافتی. در فرهنگ هزاره (۱۳۸۰)، دشواژه‌ها^۳ از طریق برچسب‌های اطلاعات کاربردی (عامیانه)^۴ و (محاوره) و سبکی (بیانگر عصبانیت) و (بیانگر خشم) نشان داده شده‌اند. اطلاعات سبکی عمده در این فرهنگ عبارت‌اند از (محاوره)، (رسمی)، (در نوشتار)، (در گفتار)، (ادبی)، (عامیانه) و (کهنه) و اطلاعات کاربردی عمده آن عبارت‌اند از (به طعنه)، (به شوخی)، (به تحقیر)، (مجازی) و (به توهین).

از آنجایی که اطلاعات دانش‌نامه‌ای، به‌ویژه فرهنگی، از جمله اطلاعات کاربردشناختی و بافت - محور زبان هستند، بهره‌گیری از امکانات برچسب‌گذاری می‌تواند یکی از راه‌های بازنمایی عناصر فرهنگی در تألیف فرهنگ‌لغت‌های عمومی یک‌زبان باشد.

-
1. Norri, J.
  2. lexicological
  3. taboo words

۴. کاربرد پراتنز برای نمونه‌ها، به نام آن برچسب اشاره دارد.

بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که تاکنون بررسی نظام‌مند و چارچوب‌محوری در رابطه با برچسب‌های کاربردی در فرهنگ‌های یک‌زبانۀ فارسی صورت نگرفته است. پژوهش حاضر نخستین تلاشی است که شیوه‌های برچسب‌گذاری و به‌ویژه مفهوم برچسب‌گذاری چندگانه در فرهنگ‌نویسی بومی ایران را بررسی می‌کند. از آنجایی که برچسب‌گذاری یکی از ظرفیت‌های خردساختار است که می‌تواند در خدمت بازنمایی عناصر فرهنگ‌محور ایرانی در فرهنگ‌لغت‌های فارسی قرار گیرد، ضروری است با شناخت دقیق و تسلط بر شیوه‌های صحیح درج این برچسب‌ها در فرهنگ‌های یک‌زبانۀ، راه را برای تألیف فرهنگ‌نویسی ارتباط‌محور فارسی هموار کنیم. به عبارت دیگر، از این رهگذر، راهکارهای عملی برای استفاده بهینه از برچسب‌های کاربردی به منظور ارائه اطلاعات کاربردشناختی در اختیار فرهنگ‌نویسان زبان فارسی قرار می‌گیرد. با وجود مطالعات صورت گرفته در ادبیات فرهنگ‌نویسی به زبان فارسی، خلأ قابل توجهی در این حوزه ملاحظه شد که پژوهشگران را بر آن داشت تا با تکیه بر مبانی نظری رایج در تألیف فرهنگ‌های زبان‌های اروپایی، کارآمدترین روش برچسب‌گذاری برای نشان‌دار کردن عناصر فرهنگ‌محور زبان فارسی بیابند و بتوانند راهکاری نو در توسعه ابعاد کاربردشناختی فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانۀ پیشنهاد دهند.

۳. مبانی نظری برچسب‌گذاری در فرهنگ‌نویسی

اتکینز و راندل (2008) پیش از پرداختن به موضوع برچسب‌گذاری، انواع واژه‌های نشان‌دار را طبقه‌بندی می‌کنند. به این ترتیب، فرهنگ‌نویس ابتدا گونه‌های مختلف واژه‌های نشان‌دار را شناخته، سپس با کمک برچسب‌های کاربردی، آنها را نزد مخاطب متمایز می‌کند. انواع واحدهای واژگانی نشان‌دار طبق طبقه‌بندی مذکور به شرح ذیل است:

حوزه^۱: گویشوران بومی زبان همواره نسبت به هسته^۲ واژه‌هایی که کارکرد عمومی دارند آگاه‌اند، اما تعداد نامحدودی واژه وجود دارند که به زبان تخصصی مشاغل و حوزه‌های گوناگون کاربردی تعلق دارند، مثل واژه‌هایی که صرفاً تعمیرکارها، جراحان، و کلا، فیزیکدان‌ها و غیره به کار می‌برند. نمونه‌های این واژه‌های تخصصی عبارت‌اند از «بایت» (علوم

---

1. field

2. core

رایانه)، «کوارک» (فیزیک)، «کانی» (زمین‌شناسی)، «شایسته‌سالاری» (سیاست) و «کیست» (پزشکی).

فرهنگ‌های جامع یک‌زبانه، بسته به نوع مخاطب و خاستگاه‌های کاربردشناختی خود، طیف گوناگونی از حوزه‌های شناخته‌شده را برچسب‌گذاری می‌کنند. فارغ از گستردگی این انتخاب‌ها، لازم است فرهنگ‌نویسان در مرحله برنامه‌ریزی، فهرستی از حوزه‌های ممکن را برای سرمدخل‌ها تهیه کنند. این فهرست می‌تواند خطی^۱ یا سلسله‌مراتبی^۲ باشد. در فهرست خطی، زنجیره‌ای از حوزه‌های مختلف مانند پزشکی، مُد، ریاضی، روابط عمومی، آموزش و ... کنار هم قرار می‌گیرند. این در حالی است که اتکینز و راندل (2008) معتقدند ساختار سلسله‌مراتبی در تهیه فرهنگ لغت کارآمدتر است. نمونه‌ای از این ساختار در جدول (۱) نشان داده شده است:

جدول ۱. فهرست حوزه‌های سلسله‌مراتبی

علم: کشاورزی
علم: مردم‌شناسی
علم: باستان‌شناسی
علم: نجوم
علم: زیست‌شناسی
علم: گیاه‌شناسی و ...

Source: (Atkins & Rundell, 2008)

از این منظر، ساختار سلسله‌مراتبی برای فهرست حوزه‌ها دو مزیت دارد: الف) هنگام تهیه فهرست، می‌توان تا حد زیادی اطمینان حاصل کرد که حوزه‌ای از قلم نیفتاده باشد، برای نمونه در جدول (۱)، تعدادی از حوزه‌های مختلف علم فهرست شده‌اند. ب) با تعیین سلسله‌مراتب می‌توان با دقت بیشتری واژه‌ها را نشاندار نمود. در این صورت، واژه‌هایی که در چند حوزه مشترک هستند در مراتب بالاتر قرار می‌گیرند، مثلاً «لوله آزمایش» و «آزمایشگاه» بهتر است با برچسب (علم) نشان‌دار شوند و نه (فیزیک)، (شیمی)، (زیست‌شناسی) و غیره؛ در حالی که واژه‌هایی مانند «متابولیسم» یا «اسکلت» را که در مراتب پایین‌تر قرار

1. flat
2. hierarchical

می‌گیرند، می‌توان به ترتیب با برجسب‌های تخصصی‌تر (زیست‌شناسی) و (کالبدشناسی) نشان‌دار کرد.

منطقه جغرافیایی: گاهی یک زبان به‌عنوان زبان رسمی در چند کشور به کار می‌رود و گویشوران در مناطق مختلف گونه‌های مختلفی از آن زبان را صحبت می‌کنند. برای نمونه، معادل «کدپستی» در انگلیسی بریتانیایی postcode و در انگلیسی امریکایی zip code است. این موضوع در مورد فرهنگ زبان فرانسوی برای گونه‌های مختلف این زبان در بلژیک، سوئیس و کانادا نیز صادق است (Atkins & Rundell, 2008). در فرهنگ‌های یک‌زبانه اغلب یک گونه به‌عنوان گونه معیار انتخاب شده، آنگاه گونه‌هایی که در سایر مناطق جغرافیایی به کار می‌روند برجسب‌دار می‌شوند. به‌عبارت‌دیگر، واژه‌هایی که دارای برجسب-های جغرافیایی^۱ هستند به زبان معیار تعلق نداشته و در صورتی هم که در زبان معیار به کار روند، نسبت به سایر واژه‌های بی‌نشان زبان معیار در جایگاه حاشیه‌ای^۲ و ثانویه قرار خواهند گرفت (Verkuyl et al., 2003).

گویش^۳: واژه‌های غیررسمی که در حوزه‌های بومی و نه خارج از آن به کار می‌روند لازم است با برجسب گویش نشان‌دار شوند. در مورد زبان انگلیسی، لهجه‌های یورک‌شایر^۴ و اسکاتلندی^۵ عموماً مدنظر هستند (Atkins & Rundell, 2008). در برجسب‌گذاری این گونه‌های غیرمعیار بهتر است منطقه‌ای که واژه‌ها در آن به کار می‌روند قید شود، مثلاً گویش اسکاتلندی. برجسب گویش به‌ندرت در فرهنگ‌نویسی استفاده می‌شود. این برجسب به کاربر فرهنگ لغت یادآوری می‌کند که واژه به زبان معیار تعلق ندارد.

سیاق^۶: سیاق همواره بر مبنای میزان رسمیت گونه زبانی تعریف می‌شود. در سنت فرهنگ‌نویسی، عموماً سه سطح برای سیاق تعریف می‌شود: رسمی (یک سطح بالاتر از گونه بی‌نشان)، معیار (گونه بی‌نشان) و غیررسمی (یک سطح پایین‌تر از گونه بی‌نشان). «به درک واصل شدن» - «مردن» - «فوت شدن»/«به رحمت خدا رفتن»^۷ نمونه بارز این سه‌گانه طبقات

-
1. geographical labels
  2. peripheral status
  3. dialect
  4. Yorkshire
  5. Scots
  6. register
  7. kick the bucket – die – expire

اجتماعی است (Verkuyl et al., 2003). از آنجایی که هیچ معیار مطلق برای تعیین رسمیت وجود ندارد، برچسب‌گذاری یک‌دست سیاق همواره یکی از چالش‌های بزرگ فرهنگ‌نویسی بوده است (Atkins & Rundell, 2008).

سبک^۱: برچسب‌هایی نظیر ادبی، ژورنالیستی، فنی، اداری و ... در این گروه قرار می‌گیرند. از آنجایی که هیچ معیاری برای این نوع کلمات وجود ندارد، فرهنگ‌نویس بر مبنای نیازهای کاربران فرهنگ از برچسب‌های مختلفی برای نشان‌دار کردن سبک استفاده می‌کند (Atkins & Rundell, 2008).

زمان: اگر واژه‌ای به دوره‌ی زمانی خاصی تعلق داشته باشد و در میان واژه‌های روزمره کاربران نشان‌دار به نظر برسد، با برچسب‌های زمانی^۲ نظیر (قدیمی)، (منسوخ)، (نامتداول) و ... متمایز می‌شود. البته انتخاب این برچسب‌ها نیز، به کارکرد فرهنگ بستگی دارد. برای مثال، ممکن است واژه‌ای در یک فرهنگ (قدیمی) و در فرهنگ دیگر (منسوخ) تلقی شود. زبان‌آموزان با استفاده از برچسب‌های زمانی می‌آموزند که کدام واژه‌ها دیگر در زبان گویشوران جوان جامعه کاربرد ندارند (Verkuyl et al., 2003). طبقه‌بندی واژه‌های قدیمی نخستین بار توسط اوسلتون^۳ (1979) به صورت نظام‌مند معرفی شد که به نظر می‌رسد با گذشت چندین دهه همچنان هم نزد فرهنگ‌نویسان معاصر معتبر است (Norri, 2022).

زبان عامیانه^۴ و **زبان صنفی**^۵: اصطلاحات غیرمعیاری که توسط گروه‌های خاص یا افرادی با علائق مشترک به کار می‌روند باید با برچسبی از واژه‌های بی‌نشان متمایز شوند. در مورد زبان عامیانه و زبان صنفی نیز، معیار تعریف‌شده‌ای وجود ندارد و این برچسب‌ها براساس رویکرد فرهنگ‌نویس انتخاب می‌شوند. به لحاظ رسمیت، زبان عامیانه از زبان صنفی، که مربوط به شاغلان یک حوزه معین است، در سطح پایین‌تری قرار می‌گیرد. هنگام نشان‌دار کردن زبان عامیانه و زبان صنفی لازم است دامنه کاربرد آنها در فرهنگ لغت شفاف شود (Atkins & Rundell, 2008).

-
1. style
  2. temporal labels
  3. Osselton, N. E.
  4. slang
  5. jargon

نگرش^۱: این گروه از واژه‌ها نگرش گویشور نسبت به موضوع مورد بحث را نشان می‌دهند. رایج‌ترین برچسب‌های نگرش در فرهنگ‌های انگلیسی pejorative یا derogatory (برای نشان دادن عدم تأیید) و appreciative (برای نشان دادن تأیید) هستند. اگر واژه‌ای مانند سنگدل^۲ به صورت شفاف دارای بار منفی باشد، استفاده از برچسب نگرش حشو خواهد بود. اگر یکی از معانی واژه نشان‌دهنده عدم تأیید باشد، فقط همان کاربرد واژه برچسب‌دار می‌شود (Atkins & Rundell, 2008).

اصطلاحات اهانت‌آمیز: این گروه، اصطلاحات تحقیرآمیز عمدتاً نژادی و سایر ناسزاهای دشواژه‌ها را شامل می‌شود. در فرهنگ‌های لغت نیازی نیست که به چرایی اهانت‌آمیز بودن اصطلاحات اشاره شود، بلکه باید به کاربر واژه هشدار داده شود که تبعات استفاده از این اصطلاحات باید به دقت مدنظر قرار گیرد. این حوزه بسیار حساس است و توجه ویژه‌ای در فرهنگ‌نویسی را می‌طلبد (Atkins & Rundell, 2008).

به این ترتیب، چارچوب نظری اتکینز و راندل (2008) شامل ۹ نوع برچسب کاربردی است که عبارت‌اند از حوزه، منطقه جغرافیایی، گویش، سیاق، سبک، زمان، جایگاه اجتماعی (زبان عامیانه/زبان صنفی)، نگرش و نوع معنی^۳. منظور از نوع معنی، تعیین این نکته است که کلمه دارای معنای حقیقی، مجازی، کنایی و ... است. در فرهنگ‌لغت‌های زبان انگلیسی، نوع معنی با دو برچسب حقیقی/تحت‌لفظی^۴ و مجازی^۵ مشخص می‌شود. در این طبقه‌بندی، اصطلاحات اهانت‌آمیز زیرمجموعه برچسب سیاق قرار می‌گیرند.

نکته‌ای که در اینجا باید به آن اشاره شود، مفهوم برچسب‌گذاری چندگانه^۶ است. وقتی دو یا چند برچسب به یک واحد واژگانی مربوط شوند، نحوه قرارگیری آنها باید به گونه‌ای باشد که تفسیر درستشان برای کاربر فرهنگ لغت میسر شود. برچسب‌گذاری چندگانه به دو صورت قابل تفسیر است (Atkins & Rundell, 2008):

الف) واژه‌ای دارای برچسب‌های X, Y و Z است؛

-
1. attitude
  2. cruel
  3. semantic type
  4. *lit* (literal)
  5. *Fig* (figuratively)
  6. multiple labeling

ب) واژه‌ای دارای برچسب X یا Y است.
در شکل (۱)، هر دو روابطه در دو مدخل از فرهنگ زبان آموز پیشرفته آکسفورد^۱ (2005) نشان داده شده است.

شکل ۱. نمونه‌ای از برچسب‌گذاری چندگانه از OALD

nibs [...] noun [...]
IDM his nibs (old-fashioned, BrE, pater-famil-ias /... / noun [sing.] (formal or informal) used to refer to a man who is, or humorous) the man who is the head of a family or thinks he is, more important than other people

Source: (Atkins & Rundell, 2008)

پژوهش حاضر بر مبنای طبقه‌بندی نه‌گانه اتکینز و راندل (2008) و با در نظر گرفتن مفهوم برچسب‌گذاری چندگانه، برچسب‌های کاربردی در سه فرهنگ یک‌زبانۀ فارسی (معین (۱۳۷۱)، معاصر (۱۳۸۱) و سخن (۱۳۸۱)) را بر مبنای روش تحلیلی - توصیفی بررسی می‌کند و درصدد یافتن کارآمدترین روش برچسب‌گذاری برای نشان‌دار کردن عناصر فرهنگ‌محور زبان فارسی است. از این رهگذر می‌توان گامی نوین در توسعه ابعاد کاربردشناختی فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانۀ برداشت.

۴. روش

از آنجایی که پژوهش حاضر به صورت انفرادی و بدون دسترسی به بیکره‌های الکترونیکی انجام گرفته است، داده‌های بررسی‌شده همگی با فیش‌برداری به صورت دستی توسط نگارندگان از بیکره پژوهش استخراج و جمع‌آوری شده‌اند. پایگاه داده‌هایی که تحلیل‌های این پژوهش بر آن استوارند بر مبنای سه روش انتخاب و گردآوری شده‌اند:
الف) داده‌گیری به صورت تصادفی: شاید بتوان گفت بخش عمده داده‌ها به صورت تصادفی و پس از صرف ماه‌ها واکاوی فرهنگ معین (۱۳۷۱)، فرهنگ معاصر فارسی (۱۳۸۱) و فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱) به دست آمده‌اند.

1. Oxford Advanced Learner's Dictionary

ب) داده‌گیری برمبنای مقوله‌های فرهنگی: بخشی از داده‌ها نیز، با جستجوی موضوعی فرهنگ‌های لغت جمع‌آوری شده‌اند. برای مثال، مطالعات نشان می‌دهند که موضوع «جشن‌ها و آیین‌ها» یکی از عناصر فرهنگ‌محور زبان است. از این رو، نگارندگان با اتکا به دانش زبانی زیسته خود، نمونه‌هایی مانند «نوروز»، «یلدا»، «چهارشنبه‌سوری» و غیره را در فرهنگ‌های لغت جستجو کرده و شیوه برچسب‌گذاری یا اساساً وجود برچسب‌های کاربردی برای نشان‌دار کردن این عناصر را مطالعه کردند. این روش برای تکمیل روش اول و به‌منظور پر کردن خلأهای شیوه داده‌گیری تصادفی به کار رفته است.

ج) داده‌گیری برمبنای مقایسه: در برخی مواد نیز، پژوهشگران مفاهیم و واژه‌هایی را که در پژوهش‌های غیرایرانی مطالعه شده بودند، در پیکره پژوهش جستجو کرده و شیوه برچسب‌گذاری آنها در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبان فارسی را واکاوی نموده‌اند.

همان‌طور که پیشتر اشاره شد، پیکره پژوهش سه فرهنگ معین (۱۳۷۱)، فرهنگ معاصر فارسی (۱۳۸۱) و فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱) را شامل می‌شود. علت گزینش این سه اثر را می‌توان به شرح زیر خلاصه کرد: فرهنگ معین فرهنگ لغتی است که با رویکرد دانش‌نامه‌ای تألیف شده و اطلاعات فرهنگی فراوانی در آن یافت می‌شود. وجود طیف گسترده‌ای از برچسب‌های حوزه نقش مهمی در گردآوری و تحلیل داده‌های پژوهش ایفا می‌کند. خلأهای این فرهنگ مثل نبود واژه‌ها و اصطلاحات معاصر زبان فارسی را می‌توان با نمونه‌های مستخرج از فرهنگ معاصر جبران کرد. فرهنگ معاصر فارسی (۱۳۸۱)، علی‌رغم فشرده‌بودن و حجم به‌مراتب اندک داده‌ها، نوآوری‌های قابل توجهی در برچسب‌گذاری مدخل‌های نشان‌دار داشته است. فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱) نیز، به‌دلیل روش‌مندبودن و بهره‌گیری از جدیدترین شیوه‌های فرهنگ‌نویسی، با قابلیت رفع کاستی‌های موجود در دو فرهنگ لغت مذکور، تکمیل‌کننده این مجموعه است.

شایان ذکر است که پژوهش حاضر رویکرد مقابله‌ای^۱ نداشته و نمونه‌های مستخرج از هر سه فرهنگ لغت عمومی یک‌زبان فارسی به‌عنوان یک کل واحد در نظر گرفته شده‌اند. هدف از یکپارچه‌سازی داده‌های مستخرج از پیکره، به‌جای مقایسه آنها با یکدیگر، بررسی شیوه‌های برچسب‌گذاری و نشان‌دار کردن ابعاد کاربردشناختی مدخل‌ها در وضعیت کنونی

---

1. contrastive approach

فرهنگ‌نویسی زبان فارسی است. روشن است که در پژوهش‌های آتی با دسترسی به پیکره‌های الکترونیکی، زمینه‌های مطالعاتی فراوانی با رویکردهای مقابله‌ای ایجاد خواهد شد. البته مخاطبان این نوشتار می‌توانند با توجه به منبع هر داده با رویکردهای اتخاذ شده توسط مؤلفان هر فرهنگ لغت آشنا شوند.

۵. یافته‌ها

برچسب‌های کاربردی که معرف جنبه‌های معنایی و کاربردشناختی سرمدخل هستند، از جمله ظرفیت‌های خردساختار به شمار می‌روند که قابلیت بازنمایی عناصر فرهنگی زبان را دارند. در این بخش، یافته‌های حاصل از بررسی انواع برچسب‌های کاربردی از دو منظر ارائه می‌شوند: الف) واکاوی برچسب‌های کاربردی در پیکره پژوهش بر مبنای طبقه‌بندی اتکینز و راندل (2008).

ب) تمرکز بر برچسب حوزه و تطابق نمونه‌های آن در سه فرهنگ معین (۱۳۷۱)، فرهنگ معاصر فارسی (۱۳۸۱) و فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱) با مقوله‌های فرهنگی زبان: هدف از بررسی مجزای برچسب حوزه، یافتن ظرفیت‌های ویژه این برچسب در راستای بازنمایی فرهنگ در فرهنگ‌های عمومی است که اغلب مغفول مانده است.

در جدول‌های این بخش، برای هر یک از برچسب‌ها نمونه‌های مستخرج از پیکره پژوهش در ستون مجزایی با عنوان «مثال» ارائه شده‌اند. برای آشنایی با شیوه‌های نام‌گذاری برچسب‌ها در فرهنگ‌های فارسی، برچسب‌های هم‌نوع از فرهنگ‌های مختلف (هم‌نام و غیرهم‌نام) در کنار هم قرار داده شده‌اند. برای شفاف‌سازی بیشتر معانی، نگارندگان معنی تعدادی از سرمدخل‌های کم‌کاربردتر یا مبهم را داخل پراکنش ارائه داده‌اند.

۱-۵. واکاوی برچسب‌های کاربردی در پیکره پژوهش

در این بخش ابتدا برای معرفی چارچوب کلی برچسب‌گذاری ویژگی‌های معنایی و کاربردشناختی واحدهای زبانی در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانۀ فارسی، در جدول (۲) برچسب‌های کاربردی در فرهنگ‌های معین (۱۳۷۱)، معاصر (۱۳۸۱) و سخن (۱۳۸۱) بر مبنای طبقه‌بندی نه‌گانه اتکینز و راندل (2008) ارائه می‌شوند. از آنجایی که برچسب حوزه به‌طور مفصل و مجزا در جدول (۳) بررسی می‌شود، در جدول اول صرفاً به نام برچسب‌های حوزه در

سه فرهنگ فارسی مذکور بسنده شده و مثالی برای آنها ارائه نمی‌شود. با توجه به اینکه فهرست برچسب‌های کاربردی در فرهنگ معاصر با جستجوی پیکره و توسط نگارندگان تهیه شده است، این احتمال وجود دارد که مواردی از برچسب‌های حوزه در این فرهنگ از قلم افتاده باشند. در مورد دو فرهنگ دیگر این موضوع صدق نمی‌کند، زیرا در مقدمه فرهنگ‌های معین و سخن تمامی برچسب‌ها (اعم از دستوری و کاربردی) توسط فرهنگ‌نویس فهرست شده‌اند.

جدول ۲- برچسب‌های کاربردی در فرهنگ‌های فارسی بر مبنای طبقه‌بندی انکینز و راندل (2008)

ردیف	نوع برچسب	نام برچسب	منبع
		احکام نجوم، اخلاق، ادب/ادبیات، اصول، اقتصادی، بازرگانی، باستان‌شناسی، بانکداری، بیان (علم)، بنایی، پازند، پزشکی، تجوید، تشریح، تاریخ، تصوف، تفسیر (قرآن)، تقویم، جامعه‌شناسی، جانورشناسی، جبر، جراحی، جغرافی، جلوس (پادشاه)، چاپ، چاپخانه، حدیث، حساب، حسابداری، حقوقی، خاتم‌کاری، خطاطی، خرافات، خیاطی، دستور، راه‌سازی، ریاضی، روان‌شناسی، زبان‌شناسی، زمین‌شناسی، سیاست، سینما، شرعیات، شعر، شعبده، شیمی، صحافی، صرف (تصریف)، طبیعی، فیزیک، فقه، فلسفه، فیزیولوژی، قضایی، کشاورزی، کلام (علم)، کیمیا، گیاه‌شناسی، مثلثات، مجسمه‌سازی، موسیقی، معماری، مکانیک، منطق، مینیاتور، نجوم، نجاری، نظامی، نقاشی، نمایش، ورزش، هندسه، هواشناسی، هواپیمایی	معین
۱	حوزه	اسلام، آمار، بدیع، برق، بنایی، پزشکی، تقویم، جامعه‌شناسی، جانورشناسی، خیاطی، دستور، روان‌شناسی، ریاضی، زمین‌شناسی، زیست‌شناسی، سیاست، شیمی، صنعت، فرهنگستان، فلسفه، فیزیک، فیزیولوژی، کالبدشناسی، کانی‌شناسی، کشاورزی، گیاه‌شناسی، معماری، مکانیک، منطق، موسیقی، نجوم، نظامی، هندسه، ورزش، فرهنگ مردم	معاصر
		احکام نجوم، ادیان، اقتصاد، انتظامی، بازی، باستان‌شناسی، بانک‌داری، برق، پزشکی، پزشکی قدیم، تجوید، تصوف، جامعه‌شناسی، جانوری (=زیست‌شناسی جانوری)، جغرافیا، چاپ و نشر، حدیث، حسابداری، حقوق، خوش‌نویسی، دام‌پروری، دیوانی، روان‌شناسی، ریاضی، زبان‌شناسی، ساختمان، سیاسی، سینما، شیمی، صنایع دستی، عکاسی، علوم زمین، فرهنگ‌عوام، فقه، فلسفه، فلسفه قدیم، فنی، فیزیک، کامپیوتر، کشاورزی، کلام، گاه‌شماری، گیاهی، محیط‌زیست، مکانیک، منطق، مواد، موسیقی، موسیقی ایرانی، موسیقی محلی، نجوم، نجوم قدیم، نساجی، نظامی، نمایش، ورزش	سخن

ادامه جدول ۲-

منبع	مثال	نام برجسب	نوع برجسب	ردیف
معین		افغانی	منطقه جغرافیایی	۲
معین	پکیدن	شیرازی - اصطهباناتی	گوش	۳
سخن	جناب، جنابعالی، عرض کردن، فرمودن	احترام‌آمیز	سیاق	۴
معین	بابا نوروز	تداول		
سخن	جغوربغوری، خل بازی، خوشگل، هیز	گفتگو		
معاصر	آدم‌بشو، توپیدن، ته‌تغاری، خاله‌خانجی، خوشگل، دهنی، غش‌ورسسه، فسقلی، لوند، ماچ (بوسه)، نزول‌خور، یکی بدو	گفتاری		
معاصر	از جا شدن (خشمگین شدن)، بداختر، بلاد (شهرها)، پلید، پور (پسر کسی)، پوزش، ختام، درودگر، سکون، کاستن	ادبی	سبک	۵
سخن	بی‌گنه، قربان‌گه	شاعرانه		
معین	ایی (کتیف، آلوده)	کودکانه		
معاصر	جوجو، ددر	کودکانه		
سخن	غاغالی‌لی، نی‌نی	کودکانه		
معین		غیرمستعمل	زمان	۶
معین		قدیم		
معاصر	بلدیه، پیشکش، حرمسرا، چاپار، چاله‌حوض، چله‌بران، دارالمجانین، دوسیه (پرونده)، صیاد، عکاسخانه، عیال، علم حیل (علم مکانیک)، کوپال، ماشین‌دودی	قدیمی		
سخن	نامویه (ویژگی زنی که نسبت به شوهر خود وفادار باشد)، جفات (ستمگران)	قدیمی		
معاصر	تسامح، تساهل، ثامناً (در مرتبه هشتم)، ثمن (بها)، جسر (پل)، دودانگیز، لهاندن (له‌کردن)، لون، نزهت	نامتداول		
معین		کم‌استعمال		
سخن	توپ‌ریزی، توپ‌کش، زایچه، قره‌فراش، قره‌نوکر، کفن‌پوش، نقاش‌باشی، هل وگل	منسوخ		

ادامه جدول ۲-

منبع	مثال	نام برجسب	نوع برجسب	ردیف
معین	باباقوری، بلبشو، چاقالو، چلگی، زورزورکی، غنچ‌زدن	عامیانه	جایگاه اجتماعی (زبان عامیانه/زبان صنفی)	۷
سخن	عزوجز، هلفدونی	عامیانه		
معاصر	بخوربخور، نه و نو (مخالفت)	گفتاری		
سخن	زردنبو (دارای چهره‌ای زردرنگ به علت ضعف یا بیماری)	تحقیرآمیز	نگرش	۸
سخن	فاطمه‌اره	توهین‌آمیز		
معاصر	بلبل‌زبانی (پرحرفی)، پیش از آخوند به منبر رفتن، حاتم‌بخشی، مثل خر در گل ماندن، کاهدان (معه)، کوفت‌کردن، میرزا بنویس	تعریض		
سخن	سگ‌پدر، سوزمانی (برای ابراز نفرت به زنان و دختران اطلاق می‌شود)، عفریته	دشنام		
معاصر	خدانخواستنه، خدانکرده، ماشاءالله	دعا		
سخن	حاتم‌بخش	طنز		
سخن	چاکر (لقبی برای نشان‌دادن تواضع و فروتنی گوینده)	مؤدبانه		
سخن	پاچه‌ورمالیده، خرپول	غیرمؤدبانه		
معاصر	پس‌انداختن (بیچه‌زادن)، چس‌فیل	مستهجن		
سخن	کاردخورده (خطابی که معمولاً در مورد شکم شخص پرخور گفته می‌شود)، قزل‌فورت (عنوانی که هنگام خشم و ناراحتی به کار می‌برند؛ زهرمار)	نفرین		
معین		اصطلاحاً	نوع معنا	۹
معین	بدلگام (نافرمان)، غزال (معشوق)، طناب صبح (آفتاب در بامداد)	کنایه		
معاصر	آب‌زیرکاه، آدم‌شدن، حاجی ارزانی، شتار نقاره‌خانه، ضعف ریال (بی‌پولی)، کوپنی (نامرغوب)	کنایی		
سخن		کنایه		
معین		مجازاً		
معاصر	پلوخوری (مهمانی)، پیراهن عثمان درست کردن (بهانه جنجال و هیاهو قراردادادن)، جنگل مولا، حساب سرانگشتی، دختر حاجی، ماتم‌گرفتن، مغرب‌زمین، صحرای کربلا	مجازی		
سخن	نوکیسه، نشان‌کرده، نقش بر آب، هم‌نفس	مجاز		

برای یافتن نوع برجسب‌های کاربردی مستخرج از پیکره و جاگذاری آنها در جدول (۲) چند نکته باید شفاف شود:

۱. از آنجایی که تمرکز پژوهش حاضر بر فارسی معیار است، برجسب‌های منطقه جغرافیایی و گویش که به گونه‌های زبانی غیرمعیار تعلق دارند خارج از بحث این نوشتار قرار خواهند گرفت.

۲. برجسب (گفتاری) در فرهنگ معاصر، بر خلاف طبقه‌بندی اتکینز و راندل (2008)، هم‌زمان به سیاق و زبان عامیانه دلالت دارند. این در حالی است که در فرهنگ‌های معین (۱۳۷۱) و سخن (۱۳۸۱) این دو نوع برجسب به‌درستی از هم تفکیک شده‌اند. برجسب‌های سیاق غیررسمی در فرهنگ‌های معین (۱۳۷۱) و سخن (۱۳۸۱) به ترتیب (تداول) و (گفتگو) هستند. این در حالی است که این دو فرهنگ، اصطلاحات عامیانه را با برجسب (عامیانه) نشان‌دار کرده‌اند.

۳. برجسب (ادبی) در فرهنگ سخن برجسب حوزه (مربوط به حوزه ادبیات) است و نه برجسب سبک. در فرهنگ سخن سبک ادبی با برجسب (شاعرانه) نشان‌دار شده‌است.

۲-۵. واکاوی برجسب حوزه در پیکره پژوهش

هدف از بررسی مجزای برجسب حوزه یافتن ظرفیت‌های ویژه این برجسب در راستای بازنمایی فرهنگ در فرهنگ‌های عمومی است که اغلب مغفول مانده است. در ادامه، برجسب‌های حوزه استخراج شده در سه فرهنگ معین (۱۳۷۱)، معاصر (۱۳۸۱) و سخن (۱۳۸۱) با محوریت مقوله‌های فرهنگی زبان ارائه می‌شوند. در جدول (۳) سعی شده تا در حد امکان برای هر برجسب سرمدخلی به‌عنوان مثال آورده شود که بار فرهنگی دارد.

جدول ۳. مطابقت برجسب‌های حوزه استخراج شده از سه فرهنگ معین (۱۳۷۱)، معاصر (۱۳۸۱) و

سخن (۱۳۸۱) با مقوله‌های فرهنگی زبان

ردیف	عنصر فرهنگی	نام برجسب حوزه	مدخل (توضیح)	منبع
۱	باورها و اعتقادات	فرهنگ مردم	چشم‌خوردن، چشم‌زدن، خوش‌قدم، دیو	معاصر
		فرهنگ عوام	جن‌زاده، خوش‌یمن، زبان‌بند، سبزه‌گره‌زدن، قفل بلقیس، کتاب‌بین	سخن

ادامه جدول ۳.

ردیف	عنصر فرهنگی	نام برجسب حوزه	مدخل (توضیح)	منبع
۲	آداب و رسوم	ادیان	قربانی	سخن
۳	دین	اسلام	بیعت، صحرای محشر	معاصر
		ادیان	بیع (عبادتگاه‌های مسیحیان و یهودیان)، جهنم، کوثر، نایب خاص	سخن
		شرعیات	تقیه	معین
		فقه	قنوت	معین
۴	بازی‌ها و سرگرمی‌های اوقات فراغت	ورزش	زورخانه	سخن
		بازی	آفتاب‌مهتاب، تپله‌بازی، مادام‌پس	سخن
۵	دانش	فلسفه	طبیعت مطلق، کثرت در وحدت	معین
		فلسفه	پوزیتیویسم، عین	معاصر
		فلسفه قدیم	قدمای خمسه، قلم (عقل اول)	سخن
۵	دانش	احکام نجوم	سناره سعد (زهرة و مشتری که نماد سعادت‌اند)، سناره نحس (زحل و مریخ که نماد نحوست‌اند)	سخن
		نجوم	پیراقطبی، دوپیکر، رأس السرطان	معاصر
		پزشکی	پزشکی	سوداء، بلغم
پزشکی	پیش‌درد، صفاوی		معاصر	
۶	نظام‌های فکری و اجتماعی	جامعه‌شناسی	پدرتباری، شایسته‌سالاری، کمون، مادرسالاری، مادرتباری	معاصر
		جامعه‌شناسی	توتم	سخن
		سیاست	شایسته‌سالاری	معاصر
		سیاسی	بالشویسم، پلورالیسم، جناح	سخن

ادامه جدول ۳.

ردیف	عنصر فرهنگی	نام برجسب حوزه	مدخل (توضیح)	منبع	
۷	ابزار	صنعت	پیشران (قطعه‌ای در یک دستگاه برای انتقال حرکت به قطعه دیگر)	معاصر	
		فلزات	کامل عیار	معاصر	
		فنی	سندان (قطعه فولادی سنگین که آهن گداخته را روی آن می‌کوبند و شکل می‌دهند)، سه‌نظام (نوعی دستگاه گیرنده ابزار که محور مته و ماشین تراش نصب می‌شود)	سخن	
۸	ادبیات	ساختمان	فرغون	سخن	
		بدیع	لف‌ونشر	معاصر	
		ادبی	بوطیقا، جناس	سخن	
	موسیقی	موسیقی ایرانی	آواز اصفهان، آواز بیات ترک، آواز کوچه‌باغی، قیصران	سخن	
		موسیقی	بانگ عنقا، دلکش	معین	
		موسیقی	پیش‌درآمد، چارلاچنگ، چنگ، سوپرانو، ضرب	معاصر	
		موسیقی ایرانی	خارا، راست‌مضراب/چپ‌مضراب، کرنا، کرنا	سخن	
		موسیقی محلی	زردملیجه، شمشال، مور	سخن	
		نقاشی	اسلیمی، سیاه‌قلم	سخن	
	هنر	صنایع دستی	صنایع دستی	آخال، جاجیم‌بافی، خاتمی، نقش قالی	سخن
		معماری	معماری	پنجه (پهنای اضافی شالوده نسبت به پهنای دیوار روی آن)، تاق شاخ‌بزی	معاصر
			بنایی	کلاغ‌پر	معاصر
		خطاطی	ساختمان	بادگیر	سخن
			خوش‌نویسی	توقیع، ثلث، چلیپا، قلم‌دان، قلم‌درشت	سخن
			سایر	خیاطی	ساقه‌دوزی

ادامه جدول ۳.

ردیف	عنصر فرهنگی	نام برجسب حوزه	مدخل (توضیح)	منبع
۹	گیاهان	گیاهی	زبان گنجشک، کتیرا	معین
		گیاهی	بادام کاغذی، سپیدار، سورنجان	سخن
	جانوران	جانوری	تونیا، توکا	سخن
		جغرافیای طبیعی	بوغاز (تنگه)	سخن
۱۰	نهادهای سیاسی، اقتصادی، اداری و دولتی	اداری	خارج از مرکز (پولی که علاوه بر حقوق به شخصی که دور از پایتخت و مراکز استان‌ها کار می‌کند پرداخت می‌شود)، عدلیه	سخن
		دیوانی	قلان (مالیاتی که شهرنشینان در دوره ایلخانان پرداخت می‌کردند)، کارخانه آقاسی	سخن
		قضایی	عدلیه	معین
		نظامی	پاسدارخانه	سخن
۱۱	قانون (شامل فقه اسلامی)	شرعیات	حلال	معین
		حقوق	بنچاق، حضانت، شفیع	سخن
		فقه	حدودالله، حرام، حلال، سهم الارث	سخن
		فقه	طلاق رجعی	معین
۱۲	گاه‌شماری و تقویم	تقویم	عقرب، حمل	معاصر
		گاه‌شماری	رمضان	سخن
۱۳	فرقه‌های دینی و مذاهب	ادیان	خاخام، ستاره‌پرست، شافعی (از مذاهب چهارگانه اهل سنت)	سخن
		تصوف	سه‌جاده، طیب روحانی	معین
		تصوف	سابقه (پیشینه انسان در ازل)، قطبیت	سخن
		کلام	صفتیه (گروهی که برای خدا قائل به صفات ازلی‌اند)	سخن
		فقه	سنت	معین

ادامه جدول ۳.

منبع	مدخل (توضیح)	نام برجسب حوزه	عنصر فرهنگی	ردیف
سخن	سپاهسالار، سوباشی (فرمانده گروهی در سپاه قدیم)، قزل باش	دیوانی	سلسله مراتب دولتی و تشکیلات نظامی	۱۴
معین	استوار، قراول	نظامی		
سخن	پاسبان، ستاد ارتش، ستاره (قطعه‌ای فلزی به‌عنوان نشانه درجه در نیروهای نظامی و انتظامی)	نظامی		

۳-۵. ویژگی‌های برجسب‌های کاربردی در فرهنگ‌های یک‌زبانۀ فارسی

برجسب‌های کاربردی یکی از امکانات خردساختار است که سرمدخل‌ها را به بافت مشخصی مقید می‌کند و امکان بازنمایی عناصر فرهنگی و اطلاعات کاربردشناختی را در فرهنگ لغت فراهم می‌آورد. بررسی برجسب‌های کاربردی پیکره بر مبنای طبقه‌بندی اتکینز و راندل (2008) حاکی از آن است که:

۱. برجسب‌های حوزه، چنانچه مستقیماً به فرهنگ یا یکی از عناصر فرهنگی زبان اختصاص یابند، می‌توانند سریع‌ترین و کارآمدترین شیوه برای نشان‌دار کردن عناصر فرهنگی در فرهنگ‌های عمومی باشند. برجسب‌هایی مانند (خرافات)، (خاتم کاری)، (خطاطی)، (شرعیات)، (شعر) و ... در فرهنگ معین (۱۳۷۱)، برجسب‌هایی نظیر (اسلام)، (معماری)، (فرهنگ مردم)، (موسیقی) و ... در فرهنگ معاصر (۱۳۸۱) و برجسب‌هایی از قبیل (ادیان)، (بازی)، (پزشکی قدیم)، (خوش‌نویسی)، (حدیث)، (فرهنگ عوام)، (موسیقی ایرانی)، (موسیقی محلی) و ... در فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱) مواردی هستند که انتظار می‌رود بتوانند عناصری از فرهنگ ایرانی را به کاربر فرهنگ لغت معرفی کنند.

۲. تنها در موارد نادری مانند برجسب (فرهنگ مردم) در فرهنگ معاصر (۱۳۸۱) و برجسب‌های (فرهنگ عوام)، (موسیقی ایرانی) و (موسیقی محلی) در فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱) به‌طور انحصاری به نشان‌دار کردن عناصر فرهنگ ویژه زبان فارسی توجه شده است و سایر برجسب‌های حوزه لزوماً با هدف بازنمایی عناصر فرهنگ محور انتخاب نشده‌اند و کاربرد عمومی دارند.

۳. اگر مدخل اصلی دارای برچسب حوزه باشد، به نظر می‌رسد مدخل‌های فرعی که به آن حوزه تعلق دارند نیز، همان برچسب را خواهند داشت. برای نمونه در فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱)، مدخل اصلی «اعتصاب» دارای برچسب حوزه (سیاسی) است، به این ترتیب، مدخل‌های فرعی «اعتصاب ثانوی»، «اعتصاب خودسرانه» و «اعتصاب غیرمجاز» نیز، به صورت جداگانه این برچسب کاربردی را خواهند داشت.

۴. ایده برچسب‌گذاری بازی‌ها که در بسیاری موارد فرهنگ‌محور هستند، در فرهنگ‌های معین (۱۳۷۱) و معاصر (۱۳۸۱) پیاده نشده است، مانند *طاب بازی* که در دو فرهنگ نامبرده برچسبی ندارند. علی‌رغم اینکه برچسب (بازی) انتخاب خوبی در میان برچسب‌های حوزه برای بازنمایی برخی از جوانب فرهنگ ایرانی است، اما در فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱) از این برچسب به صورت یکدست استفاده نشده است. برای نمونه، وسایل بازی در این فرهنگ گاهی دارای برچسب بازی هستند، مانند «بادبر» (اسباب‌بازی‌ای معمولاً چوبی، به اندازه تخم‌مرغ، با نوک معمولاً فلزی، که دور آن ریسمان پیچند، سر دیگر ریسمان را به انگشت وسط حلقه می‌کنند و ریسمان را می‌کشند تا بازیچه روی زمین دور خود بچرخد)، اما در مواردی هم بدون برچسب هستند، مانند مدخل‌های «فرره» یا «بادبادک» که در تعریف آنها به «نوعی وسیله بازی» اشاره شده است.

۵. برخلاف فرهنگ‌های زبان انگلیسی، از برچسب سیاق که به درجه رسمیت واحدهای زبانی دلالت دارد در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبان فارسی استفاده نشده و میزان رسمی بودن یا نبودن واژه‌ها را باید از سایر برچسب‌ها دریافت؛ برای نمونه، برچسب‌های جایگاه اجتماعی مانند برچسب (عامیانه) در فرهنگ معین (۱۳۷۱)، (گفتاری) در فرهنگ معاصر (۱۳۸۱) و (گفتگو) در فرهنگ سخن (۱۳۸۱) نشان از رسمی نبودن واژه‌ها دارند؛ یا اینکه برچسب (شاعرانه) در فرهنگ سخن (۱۳۸۱) می‌تواند به معنای رسمی بودن سیاق هم باشد. بنابراین، در فرهنگ‌های مورد مطالعه، دریافت سیاق صرفاً به صورت غیرمستقیم و استنباطی برداشت می‌شود.

۶. برچسب‌های نگرش به دلیل رابطه تنگاتنگ با هنجارهای اجتماعی یک جامعه زبانی می‌توانند ملاحظات فرهنگ‌محور قابل توجهی را دربرداشته باشند؛ این موضوع در مورد برچسب (دعا) در فرهنگ معاصر (۱۳۸۱) و برچسب (نفرین) در فرهنگ سخن (۱۳۸۱) به خوبی قابل مشاهده است. نمونه‌هایی از این برچسب‌ها در پیکره عبارت‌اند از:

- «ماشاءالله»: (دعا) چشم بد دور [فرهنگ معاصر]
- «کاردخورده»: (نفرین) خطابی که معمولاً در مورد شکم شخص پرخور گفته می‌شود [فرهنگ بزرگ سخن]

۷. یکی از مهم‌ترین مزیت‌های برچسب‌های کاربردی، کمک به شناساندن پدیده چندمعنایی واژه‌هاست. برچسب‌های کاربردی به دلیل اختصار و شفافیت، در یک نگاه می‌توانند حوزه معنایی واژه‌ها را مشخص کنند، پیش از آنکه کاربر به تعریف یا بافت موقعیتی ارائه شده در مثال‌های تصویرگر^۱ مراجعه کند. در ذیل، نمونه‌ای از برچسب‌های کاربردی در توصیف چندمعنایی واژه «تار» از فرهنگ معاصر (۱۳۸۱) ارائه می‌شود:

- «تار» ۱. رشته بسیار باریک، بلند و خم‌شونده‌ای از یک جسم <تار مو> ۲. [جانورشناسی] هر یک از زایده‌های پوستی کیتینی کرم‌های حلقوی به صورت تارهای موماند... ۳. [موسیقی]. رشته‌های مو، سیم و مانند آن که در سازهای زهی برای ایجاد صدا به کار می‌رود ۴. [موسیقی] از سازهای زهی ایرانی دارای شش سیم که با زخمه می‌نوازند. ۵. [نساجی] رشته‌های عمودی نخ که بود از لابه‌لای آنها می‌گذرد.

۸. برچسب‌های کاربردی که به گروه «نوع معنا» تعلق دارند، مانند (اصطلاحاً)، (مجازاً) و (کنایه) در فرهنگ معین (۱۳۷۱)، (مجازی) و (کنایی) در فرهنگ معاصر (۱۳۸۱) و (کنایه) و (مجاز) در فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱) بخش مهمی از ادبیات شفاهی را پوشش می‌دهند و نقش مهمی در بازنمایی معنای ضمنی واحدهای زبانی (که عموماً به فرهنگ یک جامعه زبانی وابسته است) دارند.

۹. بین برچسب‌های حوزه و مقوله‌های فرهنگ محور زبان تناظر یک‌به‌یک وجود ندارد. به این معنا که ممکن است از طرفی مفاهیم یک مقوله فرهنگی با چندین برچسب کاربردی نشان‌دار شوند و از طرفی دیگر، یک برچسب کاربردی، ناظر بر مفاهیم متعلق به چند مقوله متفاوت باشد. برای شفافیت بیشتر، در ادامه، تنوع برچسب‌های کاربردی مستخرج از پیکره در رابطه با مقوله «دین» و نیز، مقوله‌های فرهنگی مرتبط، با دو برچسب کاربردی (ساختمان) و (دیوانی) (از فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱)) ارائه شده است:

- برچسب‌های مرتبط با مقوله «دین» در فرهنگ معین (۱۳۷۱): تفسیر (قرآن)، حدیث، شریعت، فقه؛

---

1. illustrative examples

- برچسب‌های مرتبط با مقوله «دین» در فرهنگ معاصر (۱۳۸۱): اسلام؛
  - برچسب‌های مرتبط با مقوله «دین» در فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱): ادیان، حدیث، فقه؛
  - مقوله‌های فرهنگی مرتبط با برچسب کاربردی (ساختمان): فرهنگ مادی (ابزار)، هنر (معماری)؛
  - مقوله‌های فرهنگی مرتبط با برچسب کاربردی (دیوانی): نهادهای سیاسی، اقتصادی، اداری و دولتی، سلسه‌مراتب دولتی و تشکیلات نظامی.
۱۰. برچسب‌های کاربردی در اغلب موارد به صورت گروهی به کار می‌روند که به آنها برچسب‌های کاربردی چندگانه گفته می‌شود. نکته حائز اهمیت در خصوص استفاده هم‌زمان از چند برچسب کاربردی (و نه برچسب‌های دستوری) در کنار هم نحوه درج آنهاست، به گونه‌ای که کاربر فرهنگ بتواند آنها را به درستی تفسیر کند و اطلاعات کاربردشناختی لازم را به بهترین صورت ممکن دریافت نماید. داده‌ها نشان می‌دهند که فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱) با در نظر گرفتن نوع برچسب‌های کاربردی و به صورتی نظام‌مند برچسب‌های کاربردی را ارائه می‌دهد، به این صورت که برچسب‌های هم‌نوع داخل یک پرانتز مشترک و برچسب‌های غیر هم‌نوع در پرانتزهای مجزا کنار هم قرار گرفته‌اند. چنین نظمی در برچسب‌های کاربردی چندگانه فرهنگ معاصر (۱۳۸۱) دیده نمی‌شود. در فرهنگ معین (۱۳۷۱) نیز، برچسب‌های کاربردی چندگانه به ندرت مشاهده می‌شوند. در ادامه، نمونه‌هایی از شیوه درج برچسب‌های چندگانه در داده‌های مستخرج از پیکره ارائه شده‌اند:
- فرهنگ معاصر: بخار [گفتاری، مجازی]، بلفضل [ادبی، نامتداول]، چس فیل [مستهجن، گفتاری]، ضعیفه [قدیمی، کنایی]
  - فرهنگ بزرگ سخن: بازیگرخانه (منسوخ) (نمایش، سینما)، زهره مارخوری (گفتگو) (غیر مؤدبانه) (مجاز)، فرمانده کل قوا (نظامی، سیاسی)، نفس اماره (فلسفه قدیم، ادیان)
۱۱. به باور نگارندگان، با مطالعات تفصیلی برچسب‌های کاربردی چندگانه با تکیه بر علوم رایانشی می‌توان به الگوهای تکرار شونده‌ای برای شیوه درج آنها دست یافت. به این معنا که برخی از انواع برچسب‌های کاربردی احتمال وقوع نوعی دیگر را افزایش می‌دهند. برای مثال، برچسب‌های نگرش مانند غیر مؤدبانه، تعریض، دشنام، مستهجن و ... غالباً با برچسب‌هایی مانند گفتاری، گفتگو و ... همراه می‌شوند و یا برچسب‌های حوزه عموماً تنها به کار می‌روند و نهایتاً،

ممکن است به ندرت با برچسب‌های زمان مانند منسوخ، قدیمی، نامتداول و .... همراه شوند. این هم‌وقوعی‌ها را می‌توان با توجه به واقعیت‌های زبان‌شناسی اجتماعی و گونه‌های زبانی به سادگی توجیه نمود.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

برچسب‌های کاربردی که از ظرفیت‌های خردساختار به شمار می‌آیند سرمدخل‌ها را به بافتی مشخص مقید می‌کنند و امکان بازنمایی عناصر فرهنگی و اطلاعات کاربردشناختی را در فرهنگ لغت فراهم می‌آورند. مهم‌ترین مزیت برچسب‌های کاربردی کمک به شناساندن پدیده چندمعنایی واژه‌هاست. برچسب‌های کاربردی به دلیل اختصار و شفافیت، در یک نگاه می‌توانند حوزه معنایی واژه‌ها را مشخص کنند، پیش از آنکه کاربر به تعریف یا بافت موقعیتی ارائه شده در مثال‌های تصویرگر مراجعه کند. بررسی برچسب‌های کاربردی پیکره برمبنای طبقه‌بندی اتکینز و راندل (2008) حاکی از آن است که توجه به برچسب حوزه می‌تواند نقش مهمی در بازنمایی عناصر فرهنگی در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانۀ فارسی ایفا کند. به علاوه، برچسب‌های کاربردی که به گروه «نوع معنا» تعلق دارند، مانند (اصطلاحاً)، (مجازاً) و (کنایه) بخش مهمی از ادبیات شفاهی را پوشش می‌دهند و نقش مهمی در بازنمایی معنای ضمنی واحدهای زبانی (که عموماً به فرهنگ یک جامعه زبانی وابسته است) دارند.

برچسب‌های کاربردی در اغلب موارد به صورت گروهی به کار می‌روند که به آنها برچسب‌های کاربردی چندگانه گفته می‌شود. نکته حائز اهمیت در خصوص استفاده هم‌زمان از چند برچسب کاربردی (و نه برچسب‌های دستوری) در کنار هم نحوه درج آنهاست، به گونه‌ای که کاربر فرهنگ بتواند آنها را به درستی تفسیر کند و اطلاعات کاربردشناختی لازم را به بهترین صورت ممکن دریافت نماید. بررسی برچسب‌های کاربردی چندگانه با تکیه بر علوم رایانشی می‌تواند الگوهای تکرارشونده‌ای در مورد شیوه درج آنها فراهم آورد، به این معنا که برخی از انواع برچسب‌های کاربردی احتمال وقوع نوعی دیگر را افزایش می‌دهند. این هم‌وقوعی‌ها در واقعیت‌های مربوط به زبان‌شناسی اجتماعی بسیار اهمیت دارند.

پیشنهاد نگارندگان به نسل نوین فرهنگ‌نویسان فارسی این است که در راستای استفاده بهینه از برچسب‌های حوزه، برچسب‌هایی برای مقوله‌های عینی‌تر فرهنگ، به‌ویژه عناصر فرهنگ مادی اختصاص یابد، مانند «خوراک ایرانی»، «پوشاک ایرانی» یا حتی «مشاغل».

فهرست برجسب‌های فرهنگ‌محور را می‌توان با برجسب مربوط به مقوله‌های فرهنگی زبان مانند «جشن‌ها»، «آداب و رسوم»، «تاریخ» و ... گسترش داد. با وجود این، امروزه تنها نمونه‌های نادری از برجسب‌های کاربردی فرهنگ‌محور در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانۀ فارسی به کار گرفته می‌شود، برای مثال برجسب (فرهنگ‌مردم) در فرهنگ معاصر (۱۳۸۱) و برجسب‌های (فرهنگ‌عوام)، (موسیقی ایرانی) و (موسیقی محلی) در فرهنگ بزرگ سخن (۱۳۸۱).

تعارض منافع

تعارض منافع نداریم.

ORCID

Badri Sadat Seyed Jalali <https://orcid.org/0000-0001-6621-6566>

Azita Abbasi <https://orcid.org/0000-0002-3895-5713>

منابع

- انوری، حسن (۱۳۸۱). فرهنگ بزرگ سخن. تهران: سخن.
- حق‌شناس، علی محمد؛ سامعی، حسین؛ انتخابی، نرگس. (۱۳۸۰). فرهنگ معاصر هزاره انگلیسی - فارسی. تهران: واحد پژوهش فرهنگ معاصر.
- صدری افشار، غلامحسین و دیگران (۱۳۸۱). فرهنگ معاصر فارسی (ویراست چهارم). تهران: فرهنگ معاصر.
- معین، محمد (۱۳۷۱). فرهنگ فارسی. جلد یک تا چهار. تهران: امیرکبیر.

References

- Atkins, B. T. S., & Rundell, M. (2008). *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press. <https://academic.oup.com/book/48310>
- Anvari, H. (2003). *Farhang-e Bozorg-e Soxan (The Comprehensive Dictionary of Sokhan)*. Tehran: Sokhan. [In Persian]
- Brewer, C. (2016). Labelling and metalanguage. In P. Durkin (Ed.), *The Oxford Handbook of Lexicography*, (pp. 488–500). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199691630.013.35>

- Haghshenas, A. M., Samei, H., & Entekhabi, N. (2001). *Farhang-e Moāser-e Hezāre (English-Persian Dictionary)*. Tehran: Farhang-e Moāser Research Section. [In Persian]
- Hartmann, R. R. K. (1983). *Lexicography: Principles and Practice*. London: Academic Press. <https://www.amazon.com/Lexicography-Principles-Practices-Applied-Language/dp/0123285402>
- Hartmann, R. R. K., & G. James (1998). *Dictionary of Lexicography*. Routledge: London. https://www.routledge.com/Dictionary-of-Lexicography/Hartmann-James/p/book/9780415141444?srsId=AfmBOoqSIS2_zFtO_tyrC0yv-ga2jRxX56-q5ZAW7wWrqc1hSjlrbgHS
- Moein, M. (1993). *Farhang-e Fārsi (Moein Persian Dictionary)*. Tehran: AmirKabir. [In Persian]
- Norri, J. (2000). Labelling of derogatory words in some British and American dictionaries. *International Journal of Lexicography*, 13(2), 71–106. <https://doi.org/10.1093/ijl/13.2.71>
- Norri, J. (2022). Temporal labels and specifications in monolingual English dictionaries. *International Journal of Lexicography*, 35(4), 1–30. <https://doi.org/10.1093/ijl/ecac013>
- Osselton, N. E. (1979). Some problems of obsolescence in bilingual dictionaries. *International Journal of Applied Linguistics*, 45-46, 120-126. <https://doi:10.1075/itl.45-46.17oss>
- Ptaszyński, M. (2010). Theoretical considerations for the improvement of usage labelling in dictionaries: A combined formal-functional approach. *International Journal of Lexicography*, 23(4), 411-442. <https://doi.org/10.1093/ijl/ecq029>
- Sadri-Afshar, G., Hakami, N., & Hakami, N. (2003). *Farhang-e Moāser-e Fārsi (Contemporary Persian Dictionary)*. Tehran: Farhang-e Moāser. [In Persian]
- Verkuyl, H. J. (1994). *Knowledge Representation in Dictionaries* [Keynote Lecture]. 6th Euralex International Congress. Amsterdam. The Netherlands Organizer: Vrije Universiteit Amsterdam https://www.euralex.org/elx_proceedings/Euralex1994/Verkuyl_Euralex_1994_plenary_on_Knowledge_Representation_in_Dictionaries.pdf

Verkuyl, H. J., Maarten, J., & Jansen, F. (2003). The codification of usage by labels. In P. van Sterkenburg (Ed.), *A Practical Guide to Lexicography* (pp. 297–311). Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/tlrp.6.33ver>.

استناد به این مقاله: سیدجلالی، بدری السادات و عباسی، آزیتا. (۱۴۰۳). برجسب‌های کاربردی در فرهنگ‌های عمومی یک‌زبانه فارسی. *علم زبان*، ۱۱(۲۰)، ۲۳۵-۲۶۸. doi: 10.22054/ls.2024.79033.1636

Language Science is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.